

از جامعه را درگیر خود می‌سازند. همچنین وجوه ارتباطی در کنش‌های سیاسی پررنگ است و این ارتباطات میان حکمرانان-مردم، حکمرانان-نخبگان، حکمرانان-حکمرانان، نخبگان-مردم، نخبگان-نخبگان و مردم-مردم صورت می‌گیرد.

در ایران پس از انقلاب بتدریج با رونق گرفتن عرصه علم و انجام پژوهش‌های متعدد و همچنین ترجمه نظریه‌ها و آثار مربوط به تحلیل گفتمان، این موضوع مورد توجه نویسندگان، کارشناسان و تحلیلگران قرار گرفت. تحلیل گفتمانی دولت‌ها، اندیشه‌ها و خطابه‌های سیاستمداران نیز به‌عنوان یکی از شاخه‌های تحلیلی سیاست مورد پرداخت قرار گرفت. نکته قابل توجه آن است که تحلیل‌های گفتمانی از مقطع مشخصی به بعد در عرصه سیاست‌پژوهی و سیاست‌اندیشی ایران جای خود را باز کردند، زیرا اساساً

از مفهوم گفتمان هستند که چون مبنای نظری مشخصی هم ندارند، غالباً نتایجی مبهم و نادرست به دست می‌دهند.

شکل‌گیری گفتمان‌های سیاسی در ایران

کسانی که قصد دارند به تحلیل گفتمانی بپردازند، نمی‌توانند بدون توجه به ارکان ارتباطی گفتمان که فرایندهای ارتباطی آن را شکل می‌دهند، دست‌آورد چندانی داشته باشند. بنابراین کسانی که قصد دارند گفتمان یک نهاد سیاسی همچون دولت را بشناسند، باید قبل از هرچیز متوجه باشند که چه دولتی را در کدام زمان و در چه شرایط اجتماعی می‌خواهند بررسی کنند.

به‌طور مشخص برای تشخیص یک گفتمان باید به سه مورد مهم توجه کرد؛ (۱) کاربرد زبان؛ منظور از کاربرد زبان تنها دقت به گفتار و تحلیل گفتارها نیست؛ بلکه ارتباطات،

بین اندیشه‌ها و باورها و نیز بیان احساسات به کار گرفته می‌شوند. بنابراین یکی از وجوه مشخص هر گفتمان، ارتباطات میان اجزای مختلف گفتمان از درون و ارتباط آن گفتمان با سایر گفتمان‌ها در بیرون است. در ایران پس از انقلاب هر دولتی که روی کار آمده خود را پایبند به باورهای مردم نشان داده است. این باورها یکی دربردارنده باورهای ثبات اعتقادی مذهبی است و دیگری باورهای کوتاه‌مدت و مقطعی است که می‌توان آنها را بیشتر با کلمه «نگرش‌ها» توصیف کرد. این نگرش‌ها در بردارنده شیوه نگاه و انتظارات جامعه در هر مقطع زمانی مصادف با دولت روی کارآمده است. (۳) وجوه تعاملی؛ جنبه تعاملی گفتمان که عمدتاً در کاربردهای آن نمود پیدا می‌کند، بسیار حائز اهمیت است. نامگذاری دولت‌ها که به‌طور مشخص، پس از روی کارآمدن آنها صورت گرفته به نوعی با وجوه تعاملی و

هرچند که شعار یک دولت با گفتمان آن بیگانه نیست و ارتباط دارد، اما شعار همان گفتمان نیست؛ بنابراین در به کار گرفتن هر کدام از عبارات صفت‌گونه ذکر شده به‌عنوان گفتمان، برای دولت‌های پیشین باید احتیاط فراوان به خرج داد. گفتمان یک دولت، هویت‌بخش به آن است و باید بتواند کلیت اقدامات آن دولت را تفسیر کند. بنابراین تا زمانی که اقدامات متعددی از دولت‌ها شکل نگرفته، نمی‌توان درباره مختصات گفتمان آنها قضاوتی پیشینی ترتیب داد

گفتمان‌ها در دل زمان شکل می‌گیرند و این گونه نیست که بتوان آنها را دستوری و ناگهانی به وجود آورد. نگاهی به تحلیل‌های گفتمانی انجام شده در ارتباط با دولت‌های روی کارآمده در ایران نشان می‌دهد که این آثار عمدتاً مدت زمان زیادی پس از روی کار آمدن دولت‌ها نوشته شده‌اند و حتی بیشتر آنها پس از اتمام دوره معین دولت‌ها شکل گرفته‌اند؛ چنین اتفاقی کاملاً درست و منطقی است؛ زیرا برای شناخت یک گفتمان باید آن را در بستر رویدادها و فرایندهای ارتباطی میان ارکان مختلف سیاست بررسی کرد؛ نه اینکه صرفاً در سخنرانی‌ها و خطابه‌ها و با شمارش تعداد کلمات به دنبال آن گشت و چهارچوب آن را متعین ساخت. آنچه امروزه در ایران و در غالب رسانه‌های جمعی نظیر مطبوعات و شبکه‌های اجتماعی و حتی سخنرانی‌های برخی فعالان سیاسی گفتمان خوانده می‌شود، اغلب سوءتفاهم‌هایی

کنش متقابل و زبان نوشتاری و چاپی هم وجوه دیگری از زبان هستند. بنابراین صرفاً توجه به زبان محاوره یا گفت‌وگو را نمی‌توان راه تشخیص گفتمان و دل‌های گفتمانی دانست؛ بلکه وارد کردن متون نوشتاری در مفهوم گفتمان نیز مفید فایده است. در ایران تمام رؤسای جمهور که روی کار آمده‌اند، سعی کرده‌اند با زبانی که برای مردم آشنا است با آنها سخن بگویند؛ حتی در برخی دوره‌ها که منش شخصی و سیاسی نامزدها با منش مورد تأیید جامعه متفاوت بوده، برخی نامزدها حداقل در ظاهر سعی کرده‌اند با تداعی مفاهیم و ایراد سخنرانی‌هایی، خود را به نامزد مورد پسند جامعه نزدیک کنند، هرچند که درواقع ممکن است به صحبت‌های ایراد شده خود اعتقاد چندانی نداشته باشند. بنابراین زبان عمومی را نمی‌توان در شناسایی و بررسی گفتمان نادیده گرفت.

(۲) برقراری ارتباط میان باورها؛ زبان و مهارت‌های زبانی به منظور ایجاد ارتباط

کاربردی آنها مرتبط است. عبارات صفت‌گونه‌ای مانند سازندگی، اصلاحات، مهرورز و... که در نسبت با دولت‌های گذشته به کار می‌روند، به این معنا هستند که می‌توان فعالیت‌های آن دولت‌ها را در راستای چنین کلماتی توصیف کرد. اما یکی از اشتباهات رایجی که در این خصوص صورت می‌گیرد آن است که شعار دولت‌ها به اشتباه به جای گفتمان آنها جازده شده یا مورد تحلیل قرار می‌گیرد. هرچند که شعار یک دولت با گفتمان آن بیگانه نیست و ارتباط دارد، اما شعار همان گفتمان نیست؛ بنابراین در به کار گرفتن هر کدام از عبارات صفت‌گونه ذکر شده به‌عنوان گفتمان، برای دولت‌های پیشین باید احتیاط فراوان به خرج داد. گفتمان یک دولت، هویت‌بخش به آن است و باید بتواند کلیت اقدامات آن دولت را تفسیر کند. بنابراین تا زمانی که اقدامات متعددی از دولت‌ها شکل نگرفته، نمی‌توان درباره مختصات گفتمان آنها قضاوتی پیشینی ترتیب داد.

ویژه‌نامه

ایران

چهارشنبه
۲ شهریور ۱۴۰۱